

СТАРЧУК О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки)

УДК 349.2(477)

ПРИНЦИПИ ТРУДОВОГО ПРАВА ЗГІДНО ПРОЕКТУ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена засадничим ідеям трудового права в умовах ринкових перетворень, інтеграції України у світове товариство економічно розвинених країн. Проаналізовано підходи вчених щодо співвідношення принципів трудового права й суб'єктивних трудових прав і обов'язків, їх матеріалізації у проекті Трудового кодексу України. Акцентовано увагу на необхідності редагування норм проекту Трудового кодексу України, у яких текстуально закріплено перелік засадничих ідей однойменної галузі права.

Ключові слова: засадничі ідеї, принципи права, принципи трудового права, суб'єктивні трудові права і обов'язки.

Стаття посвящена основополагающим идеям трудового права в условиях рыночных преобразований, интеграции Украины в мировое сообщество экономически развитых стран. Проанализированы подходы ученых о соотношении принципов трудового права и субъективных трудовых прав и обязанностей, их материализации в проекте Трудового кодекса Украины. Акцентируется внимание на необходимости изменения норм проекта Трудового кодекса Украины, где текстуально закреплён перечень основных идей одноименной отрасли права.

Ключевые слова: основополагающие идеи, принципы права, принципы трудового права, субъективные трудовые права и обязанности.

The article is devoted to the labor law fundamental ideas in the market reforms conditions, Ukraine's integration into the world community economically developed countries. The scientists' approaches to the relationship between the labor law principles and labor subjective rights and duties and their materialization in the Labour Code of Ukraine draft have been analysed. The author focuses on the necessity of the reduction of the Labour Code of Ukraine draft which textually fixed the list of fundamental ideas of the same area of law.

Key words: fundamental ideas, law principles, labor law principles, fundamental labor relations of legal regulation, subjective labor rights and duties.

Вступ. Перехід України до ринкової економіки, інтеграція її у світове товариство економічно розвинених країн, рух капіталу, послуг та робочої сили вимагають приведення національного законодавства до рівня світових стандартів, його адаптації до законодавства країн з ринковою економікою.

Прийняття Верховною Радою України в першому читанні проекту Трудового кодексу України активувало наукові пошуки, спрямовані на удосконалення трудового законодавства.

Цілий ряд як теоретичних, так і практичних положень потребують перегляду з позицій реалізації принципів трудового права, які є підґрунтям однойменної галузі права.

Метою статті є дослідження поняття принципів трудового права в умовах ринкових перетворень, виявлення загальних і особливих тенденцій їх співвідношення зі суб'єктивними трудовими правами і обов'язками, їх матеріалізація у проекті Трудового кодексу України.

Постановка завдання. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити поняття засадничих ідей трудового права України;
- проаналізувати співвідношення принципів трудового права та суб'єктивних прав й обов'язків у сфері праці;
- з'ясувати форми матеріалізації засадничих ідей трудового права у проекті Трудового кодексу України;
- сформулювати висновки й пропозиції щодо внесення змін і доповнень до проекту Трудового кодексу України, у якому матеріалізуються засадничі ідеї трудового права.

Результати дослідження. Загальнотеоретичні аспекти визначення поняття принципів права були предметом дослідження в працях С.С. Алексєєва, А.М. Васильєва, Р.З. Лівшиця, О.А. Лукашової, А.В. Міцкевича, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, К.П. Уржинського, Л.С. Явіча та інших.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад принципів трудового права України зробили такі науковці, як Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, Л.Я. Гінцбург, К.М. Гусов, І.К. Дмитрієва, О.О. Єршова, П.Д. Пилипенко, В.І. Прокопенко, О.В. Смирнов, Н.М. Хуторян й інші.

Але і надалі залишається відкритим питання загальнотеоретичних аспектів засадничих ідей трудового права та форми їх вираження у проєкті Трудового кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Під час визначення поняття принципів права вживають такі категорії: вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Тому принципи права – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення.

У юридичній літературі минулого й сучасності не існує єдності щодо визначення поняття принципів права, в тому числі і їх галузевого різновиду – принципів трудового права, що, зі свого боку, дає можливість стверджувати про неординарність цієї проблеми.

У галузевій літературі існують різні наукові погляди, щодо визначення поняття принципів трудового права.

Так, принципи трудового права розглядають як керівні (засадничі) ідеї (положення), що виражають сутність норм трудового права.

У правовій доктрині радянського періоду деякі науковці (Н.А. Бриліантова, І.Я. Кісільов, В.Г. Малов, О.В. Смирнов) принципи трудового права визначали як закріплені в чинному законодавстві основоположні керівні засади (ідеї), які виражають сутність норм трудового права й головні напрями політики в галузі правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із функціонуванням ринку праці, застосуванням та організацією найманої праці [1, с. 23].

В умовах ринкової економіки науковці Ю.А. Бабаскін та С.В. Дріжчана підтримують характерну для радянського часу позицію, згідно з якою принципи трудового права – це виражені в правових актах економічні закономірності організації суспільного виробництва й розподілу у формі основних (керівних) положень та засад правового регулювання трудових відносин [2, с. 83], тобто вищезазначені автори розглядають принципи трудового права з погляду позитивізму, як такі, що закріплені в нормі (нормах) права, заперечуючи існування принципів трудового права поза нормою права.

Протилежну думку мають К.М. Гусов, В.М. Толкунова, В.С. Венедіктов, П.Д. Пилипенко, Н.Б. Болотіна, які принципи трудового права визначають як керівні (засадничі) ідеї, що виражають сутність норм трудового права, його зміст, порядок установлення прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їх прав і інтересів [3, с. 50; 4, с. 25; 5, с. 44-45; 6, с. 92].

Інші автори, зокрема, В. І. Прокопенко, пов'язують принципи трудового права з трудовими правами й обов'язками суб'єктів, вказуючи на те, що економічні закономірності соціалістичної організації праці та розподілу знаходять своє вираження в основних правових принципах [7, с. 11].

Суперечки про визначення поняття принципів трудового права тривають уже протягом значного часу, але єдиної думки щодо цього правова доктрина так і не виробила.

Ми вважаємо, що принципи трудового права – це такі засадничі ідеї трудового права, які визначають зміст і спрямованість його норм, характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю.

У юридичній літературі одним із перших сформулював галузеві принципи трудового права М.Г. Александров. У них відображено загальні закономірності організації праці та їх поділ з урахуванням специфіки регулювання праці працівників [8, с. 49-70].

У науці радянського трудового права принципи суспільної організації праці, які визначалися через основні трудові права та обов'язки працівників, водночас визнавалися принципами трудового права.

Науковці трудового права радянського періоду В.С. Андреев, Л.Я. Гінцбург, А.Є. Пашерстник, В.І. Прокопенко ототожнювали суб'єктивні права громадян у сфері праці з принципами трудового права як галузі права [9, с. 11; 10, с. 78-80; 11, с. 102; 7, с. 11].

В.С. Андреев зауважує, що галузевими принципами трудового права є такі права та обов'язки працівників, як право на відпочинок; право на здорові й безпечні умови праці; право на матеріальне забезпечення в разі старості та втрати працездатності тощо [9, с. 11].

Отже, під час визначення галузевих принципів у науці радянського трудового права майже завжди вказувалося право на працю, на оплату праці, на відпочинок тощо. Тим самим принципи трудового права обмежувались і поєднувались із суб'єктивними правами громадян.

Ототожнення принципів трудового права й основних трудових прав та обов'язків поділяють і сучасні науковці, а саме: І.В. Гуштин, Л.Я. Амбрамчик, А.Г. Авдей, І.К. Дмитрієва.

Вони вважають, що принципи трудового права виражають права та свободи у сфері праці й безпосередньо зумовлюють основні права та свободи працівників і, відповідно, роботодавців й інших суб'єктів трудового права [12, с. 30; 13, с. 13].

Протилежної позиції дотримуються О.В. Смирнов, В.С. Венедіктов та інші науковці. Так, О.В. Смирнов зауважує, що метою принципів права є не проголошувати права й обов'язки суб'єктів, а забезпечувати їх реальне здійснення [1, с. 25].

Тому автор вважає, що основні трудові права та обов'язки було б правильніше розглядати не як принципи трудового права, а як елементи правового статусу працівників [14, с. 30], які включають у себе трудові права та обов'язки.

Між принципами трудового права й нормами, які встановлюють права та обов'язки працівників є взаємозв'язок, однак він не означає ототожнення цих понять.

В.С. Венедіктов зазначає, що принципи суспільної організації праці й трудового права не можна визначати як основні трудові права та обов'язки громадян, якими є право на працю, право на відпочинок, право на матеріальне забезпечення та ін. Оскільки право як сукупність норм не може бути одночасно і його принципом, то й право на конкретно визначене соціальне благо не може бути керівною ідеєю правового регулювання трудових правовідносин [15, с. 45].

Відмінність принципів трудового права від прав і обов'язків суб'єктів трудових правовідносин, на думку автора, полягає в тому, що перші є внутрішньою основою системи права, тоді як права й обов'язки, у тому числі й норми права, у яких вони закріплюються, є зовнішнім вираженням сутності права і його принципів.

Вказує на відмінності між принципами трудового права та суб'єктивними правами й обов'язками працівників і О.А. Єршова, зауважуючи на необхідності їх розмежування [16, с. 9].

І справді, трудові права та обов'язки не можуть бути одночасно принципами права, адже принципи є базою для формування права як системи норм та визначають його зміст. Відповідно, принципи права є підґрунтям для формування норм, у яких закріплюються трудові права й обов'язки працівників. Будучи внутрішньою основою трудового права, принципи визначають сутність його норм, у тому числі й тих, які закріплено правовий статус суб'єктів трудових правовідносин.

Отже, суб'єктивні трудові права не можна розглядати як принципи трудового права, оскільки засадничі ідеї є підґрунтям для формування норм, у яких закріплені ці права й обов'язки.

Розглядаючи принципи трудового права С.В. Колобова зауважує, що в основі кожного принципу лежать конституційні трудові права та свободи, а також їх юридичні гарантії. Тому основні принципи трудового права починаються зі слова «забезпечення». Таким чином, принципи трудового права повинні не лише проголошувати права й обов'язки суб'єктів, але й забезпечувати їх реальне здійснення [17, с. 38].

М.В. Молодцов проводить розмежування між принципами правового регулювання трудових відносин, які закріплені в Конституції України, та принципами трудового права, які відображають специфіку правового регулювання трудових відносин найманих працівників [18, с. 64], що заслуговує на увагу, оскільки сутність принципів права полягає в забезпеченні відповідного суб'єктивного права чи виконання юридичного обов'язку, передбачених Основним Законом.

Так, законодавець у проекті Трудового кодексу України під час визначення принципів правового регулювання трудових відносин третину з них починає зі слова «забезпечення» (ст. 3), що свідчить про те, що він зосереджує свою увагу не на суб'єктивних трудових правах та обов'язках працівників (що було характерним у радянський період, коли формулювання принципів трудового права пов'язували зі ст. 2 КЗпП, якою закріплювались основні трудові права працівників) [19], а на забезпеченні їх реального здійснення, а саме: забезпечення повної зайнятості працівників та їх захисту від безробіття; забезпечення права працівників і роботодавців на свободу об'єднання для захисту своїх прав та інтересів; забезпечення працівникам державних гарантій у сфері праці; забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; забезпечення права працівників на страйк; забезпечення судового захисту трудових прав, честі та гідності учасників трудових відносин; забезпечення права працівників на участь в управлінні юридичною особою-роботодавцем [20].

Але хоча законодавець у ст. 3 проекту Трудового кодексу України закріплює принципи правового регулювання трудових відносин, ми вважаємо за необхідне перейменувати назву статті на «Принципи трудового права України», оскільки ті засадничі ідеї, які закріплені в цій статті, лежать у основі норм однойменної галузі права, визначають їхню сутність й спрямованість, а з нормами збігаються лише за змістом.

Проаналізуємо форми вираження принципів трудового права. Так, К.П. Уржинський, В.М. Ронжин за формою закріплення виділяють принципи, які прямо текстуально закріплені в законі (наприклад конституційні принципи) – текстуальне закріплення й принципи, які «розчиняються» в змісті нормативних актів (наприклад, принципи гуманізму, справедливості тощо) – смислове закріплення [21, с. 125; 22, с. 34].

Але, на момент розробки проекту Трудового кодексу України практично неможливо сформулювати завершену систему принципів однойменної галузі права. В.І. Зажицький зауважує, що це розуміє й законодавець, оскільки в багатьох законах окремі статті називаються «Основні принципи». Таким чином, виникає думка, що можливо формулювати також інші принципи, які не входять у систему тих із них, що закріплені в законі. Автор акцентує увагу на тому, що словосполучення «основні принципи» дає змогу припустити, що є й неосновні (другорядні) принципи. Але таке припущення некоректне. Якщо принципи – це основні ідеї, то назва «основні» до них не підходить [23, с. 96].

Ми заперечуємо тезу В.І. Зажицького про некоректність припущення існування неосновних (другорядних) принципів права. А принципи інститутів права? Хіба їх немає? Зрозуміло, принципи інститутів трудового права не можна назвати основними для трудового права як галузі права. Але вони лежать в основі норм усередині інститутів трудового права, їх можна визначити як допоміжні (неосновні) принципи.

Іншим способом зовнішнього виразу принципів трудового права є їх закріплення в окремій статті, що містить назву та коротку характеристику (ст. 2-1 КЗпП «Рівність трудових прав громадян України», ст. 5 проекту Трудового кодексу України «Заборона примусової праці»). Окрім цього, можливим способом матеріалізації принципів є їх закріплення в декількох статтях нормативно-правового акту (ст. 22, 25 та ін. КЗпП щодо принципу заборони дискримінації у сфері праці).

Висновки. Сьогодні в законотворчості закріпився текстуальний спосіб вираження галузевих засадничих ідей у нормах-принципах. Так, у проекті Трудового кодексу України містяться спеціальні статті, у яких закріплені принципи трудового права України (ст. 4, 5 та ін.).

Необхідно редагувати ст. 3 проекту Трудового кодексу України, оскільки: по-перше, у цій статті закріплена велика кількість принципів трудового права, а кількість не завжди виправдовує якість; по-друге, деякі принципи названі декілька разів шляхом їх різного формулювання (наприклад, принцип гарантування права на розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів, у тому числі забезпечення права працівників на страйк та принцип забезпечення судового захисту трудових прав, честі й гідності учасників трудових відносин); по-третє, деякі принципи не можна віднести до основних засад трудового права, оскільки вони лежать в основі інших галузей права (наприклад, принцип забезпечення права працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є засадничою ідеєю права соціального забезпечення), по-четверте, свобода праці є міжгалузевим принципом, оскільки лежить в основі норм не лише трудового права, а й інших галузей права, які тією чи іншою мірою пов'язані з працею (наприклад, цивільного права) тощо.

Необхідно пам'ятати, що матеріалізація принципів трудового права не означає, що засадничі ідеї набувають усіх ознак норм права, адже вони збігаються лише за змістом.

Список використаних джерел:

1. Трудовое право [Текст]: учебник/[Бриллиантова Н.А., Киселев И.Я., Малов В. Г. и др.]; под ред. О.В. Смирнова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 1998. – 448 с.
2. Трудове право України [Текст]: академічний курс: підручник/[А.Ю. Бабаскін, Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана та ін.]; за ред. Н.М. Хуторян. – К.: А.С. К., 2004. – 608 с.
3. Гусов К.Н. Трудовое право России [Текст]/К.Н. Гусов, В.Н. Толкунова. – [2-е изд., доп. и испр.]. – М.: Юристь, 1994. – 480 с.
4. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины [Текст]: учеб. пособие/В.С. Венедиктов. – Харьков: Консум, 2004. – 304 с.
5. Трудове право України: академічний курс [Текст]: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]/[П. Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, З.Я. Козак та ін.]; за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2004. – 536 с.
6. Болотіна Н.Б. Трудове право України [Текст]: підручник/Нінель Борисівна Болотіна. – [4-е вид., стер.]. – К.: Вікар, 2006. – 725 с.
7. Прокопенко В.И. Основные принципы трудового права [Текст]/Прокопенко В.И. – К., 1969. – 126 с.
8. Александров Н.Г. Советское трудовое право [Текст]: учеб./Н.Г. Александров. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Госюриздат, 1959. – 407 с.
9. Андреев В.С. Трудовое право [Текст]/Андреев В.С. – М.: Знание, 1978. – 208 с.
10. Гинцбург Л.Я. Некоторые проблемы трудового права в системе решений XXII съезда КПСС/Л.Я. Гинцбург//Правоведение. – 1963. – № 2. – С. 70-82.
11. Мицкевич А.В. Акты высших органов советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления в СССР [Текст]/Мицкевич А.В. – М.: Юрид. лит., 1967. – 175 с.
12. Трудове право Республики Беларусь [Текст]: учеб.-метод. комплекс/[И.В. Гушин, Л.Я. Амбрамчик, А.Г. Авдей]; под ред. И.В. Гушина. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 333 с.
13. Дмитриева И.К. Основные принципы трудового права: автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения»/И.К. Дмитриева. – М., 2004. – 50 с.
14. Смирнов О.В. О новых книгах (Советское трудовое право)/под ред. Н. Г. Александрова//Советская юстиция. – 1973. – № 11. – С. 29-30.
15. Венедиктов В.С. Конспект лекций по трудовому праву Украины [Текст]: учеб. пособие [для высших уч. зав.]/В.С. Венедиктов. – Ч. 1. – Х.: Консум, 1998. – 140 с.
16. Ершова Е.А. основополагающие принципы российского трудового права/Е.А. Ершова//Трудовое право. – № 2. – 2008. – С. 6-10.
17. Колобова С.В. Трудовое право России [Текст]: учеб. пособие [для вузов]/С.В. Колобов. – М.: ЗАО Юстицинформ, 2005. – 288 с.
18. Молодцов М.В. Система советского трудового права и система законодательства о труде [Текст]/Молодцов М.В. – М.: Юрид. лит., 1985. – 175 с.
19. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322–VIII//Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.

20. Проект Трудового кодексу України: за станом на 10 грудня 2009 р./Відомості Верховної Ради України. – 208 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua:8080/pls/zweb_n/webpros4_1?id=&pf3511=3097

21. Уржинский К.П. К вопросу о принципах правового регулирования общественных отношений/К.П. Уржинский//Правоведение. – 1968. – № 3. – С. 123-126.

22. Ронжин В.Н. О понятии и системе принципов социалистического права/В. Н. Ронжин//Вестник МГУ. – Сер.11. Право. – 1977. –№ 2. – С. 32-36.

23. Зажицкий В.И. Правовые принципы в законодательстве Российской Федерации/В.И. Зажицкий//Государство и право. – 1996. – № 11. – С. 92-98.

СТОКОЛОСА М. В.,
студентка ОКР «Спеціаліст»
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)
помічник юрисконсульта
(ПП «АСАД юридична компанія»)

УДК 349.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗАХОДІВ ЗАХИСТУ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

У даній статті автором досліджено проблему визначення поняття «захід захисту у трудовому праві». З'ясовано співвідношення вказаного поняття із суміжними поняттями: «форма», «спосіб», «засіб захисту», здійснено розмежування цих понять. Досліджено окремі заходи захисту та їх класифікація, визначено місце запобіжних заходів у механізмі захисту прав людини.

Ключові слова: трудові права, захід захисту, засіб захисту, спосіб захисту, форма захисту, запобіжні заходи, самозахист.

В данній статті автором досліджена проблема определения понятия «меры защиты в трудовом праве». Установлено соотношение указанного понятия со смежными понятиями: «форма», «способ», «средство защиты», осуществлено разграничение этих понятий. Исследованы отдельные меры защиты и их классификация, определено место предупредительных мер в механизме защиты прав человека.

Ключевые слова: трудовые права, меры защиты, средства защиты, способ защиты, форма защиты, меры, самозащита.

In this article the author researched the problem of the definition of «measure of protection in labor law» It was shown the ratio of specified definition with related concepts such as «form», «method», «remedy» of protection, made separating of these concepts. It was researched some protection measures and their classification, designated the place of preventive measures in the mechanism of protection of human rights.

Key words: labor rights, protection, protective, methods of protection, a form of protection, the measures of self-defense.

Вступ. Сьогодні для України як для держави, що стоїть на порозі євроінтеграції, питання забезпечення природних прав людини є надзвичайно актуальним. На захист прав людини направлені норми різних галузей права. В юридичній літературі правильно зазначається, що права людини не реалізуються автоматично навіть при сприятливих умовах, а це потребує зусиль й навіть боротьби людини за свої права та свободи, які повинні органічно входити у систему заходів, що складають єдиний механізм захисту прав людини [1, с. 6-9]. Тому захист прав людини розглядається в якості універсальної наукової категорії, яка має загальні функції, що можуть бути застосовані при реалізації норм різних галузей права [2, с. 2].

Ст. 13 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод гарантує право на ефективний правовий захист прав і свобод людини та громадянина, серед яких і трудові права працівників. Ст. 43 Конституції України проголошує, що кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, на яку особа вільно погоджується або обирає, право на належні, безпечні і здорові умови праці, на її оплату, на відпочинок. Однак, якщо такі права не мають відповідного захисту, то вони не є реальними, а носять виключно декларативний характер. Вказане набуває особливої актуальності з урахуванням того, що сьогодні порушення трудових прав осіб є доволі розповсюдженим явищем, особливо в галузі приватного підприємництва.

